

**MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE
DANYLO HALYTSKY LVIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
DEPARTMENT OF UKRAINIAN STUDIES**

*On the occasion of the 15th anniversary
of department of Ukrainian studies*

MODERN UKRAINIAN NATION: LANGUAGE, HISTORY, CULTURE

**Materials
of International Scientific-Practical Conference
(Lviv, March 16, 2016)**

Lviv, 2016

ТВОРИ Г. Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ДОЗВІЛЛЯ ДВОРЯНСТВА ХАРКІВЩИНИ

Станіслав Щербак,

аспірант кафедри всесвітньої історії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

У роботі висвітлено особливості літературних творів українського прозаїка Г. Ф. Квітки-Основ'яненка як історичних джерел у вивченні інтелектуального дозвілля як складової повсякдення дворянства Харківщини у першій чверті XIX ст. Аналізуються твори «Шельменко-денщик», «Француз-мажордом», «Пані Вопіюхіна».

Ключові слова: інтелектуальне дозвілля, дворянство, Харківщина, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко.

The details of literature stories by Ukrainian prosaic G. Kvitka-Osnovyanyenko as the historical sources at observation of an intellectual leisure as part of everyday life of Kharkiv's nobility in the first quarter of XIX century is studied. The stories «Shelmenko-soldier», «Frenchman-mazhordom», «Mrs. Vopyuhina» is analyzed.

Key words: an intellectual leisure, a nobility, Kharkiv region, G. Kvitka-Osnovyanyenko.

Актуальність. Літературні твори в історичних дослідженнях, присвячених проблематиці мікроісторії та історії повсякденності, виступають як важливі джерела у формуванні образу реальності через призму художньої творчості. Багато українських письменників дворянського походження залишили після себе твори, в яких зображувався побут і дозвілля поміщиків. Ці життєописи є цінними історичними джерелами, але до них слід ставитися критично і порівнювати з подіями, що мали реальне місце в конкретному історичному часі. Твори можуть носити суб'єктивний характер сприйняття письменника в описуваний період. Вивчаючи художні твори як джерела, ми аналізуємо особисті якості самого персонажа, його взаємодію з суспільством, що є важливим в дослідженні повсякденності провінційних поміщиків. Одним із класиків української літератури, який описував побут, життєві стратегії, ціннісні орієнтації своїх персонажів, був відомий письменник Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Він належав до одного з найстаріших місцевих дворянських родів і описував у своїх творах особливості побуту і дозвілля харківських поміщиків початку XIX ст. та їхній вплив на формування ціннісних орієнтацій усього соціального стану. У його творах ми знаходимо такі найпоширеніші види інтелектуального дозвілля місцевого дворянства, як читання, відвідування театру, світські розмови. Це і актуальність обраної тематики.

Історики, етнографи й філологи вивчають літературну спадщину Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, що нам може давати узагальнену інформацію з даної проблематики. Історіографію можна умовно поділити на три періоди: перший – кінець XIX ст. – 1917 – 1920 рр., другий – 1920 – 1991 рр., третій – 1991 р. – наш час. Перші наукові праці про творчість Г. Ф. Квітки-Основ'яненка належали відомому етнографу М. Ф. Сумцову. Автор показав особливості побуту слобідсько-українського дворянства в творах письменника [15]. Указана робота характеризується історико-етнографічною спрямованістю. У 1920 – 1991 рр. продовжувалося вивчення творчості письменника та 1979 р. в Києві було опубліковане повне зібрання творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка в 7-ми томах [4-10]. Ці джерела мають історіографічну цінність щодо зображення ціннісних орієнтацій, культурних потреб його персонажів-поміщиків, а також їх побуту, інтелектуального дозвілля, а саме їх читацьких вподобань та відвідин театру. У творах зображені деталі інтелектуального дозвілля дворянського стану. Починаючи з 90-х рр. XX ст. і по сьогодні, проблематика дослідження творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненка має актуальність серед українських вчених. Про це свідчать статті харківських філологів Т. Космеда [12], Л. Мельник [14], Т. Товкайло [16], дисертації Ю. Кириченко [11], О. Ятішук [18], робота Л. Ушкалова [17], яка присвячена життю і творчості письменника. У наукових працях вчені досліджують історико-етнографічну та філологічну складову, що свідчить про різносторонність аспектів вивчення творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка.

Мета дослідження – проаналізувати літературні твори Г. Ф. Квітки-Основ'яненка як історичні джерела у вивченні інтелектуального дозвілля дворянства Харківщини в першій чверті XIX ст.

Поміщики були основними персонажами в творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Їхніми прототипами виступало харківське дворянство. Письменник зображував дворянство як прихильників усталених традицій. Причиною формування такого образу було особисте знайомство Г. Ф. Квітки-Основ'яненка з багатьма місцевими поміщиками. Довге спостереження особливостей життя дворянського стану стало основою для написання творів.

Наприклад, у творах висвітлюється інтелектуальне дозвілля провінційних поміщиків. Серед видів відпочинку на першому місці було читання як спосіб проведення власного дозвілля в своїх маєтках. Персонажі таких творів «Пані Вопіюхіна» [5, с.311], «Виховання дівчат» [4, с.310], «Шельменко-денщик» [8, с.192], захоплювалися читанням французьких романів, книг релігійного спрямування і газет. Слід підкреслити, що релігійна література, наприклад, Євангеліє користувалося популярністю серед представниць старшого покоління дворян (пані Вопіюхіна) [5, с.311], французькими романами захоплювалися молоді дівчата (Евжепі Опецковская «Шельменко-денщик») [8, с.192], а газети, наприклад «Московские ведомости», як джерела інформації були популярні серед людей похилого віку (Кирило Петрович Шпак «Шельменко-денщик») [10, с.160]. Такі вікові та літературні уподобання пояснювалися тим, що старше покоління харківського дворянства було більш релігійне і недостатньо освічене на відміну від молоді, яка захоплювалася французькою белетристикою, і стежила за

тенденціями часу. Саме вплив французької белетристики і став причиною розповсюдження серед молодих представників дворянства «галломанії» - повального захоплення французькою культурою і мовою. Наприклад, у п'єсі «Шельменко-денчик» персонаж Евжєні Опецковская у спілкуванні разом з російськими вживала такі французькі слова, як «mon cher ami», «bonjour », au revoir «, що перекладається мій милий друг «, здрасуйте «, до побачення» [10, с.202-207]. У творах «Француз-мажордом» [4, с.326-327], «Виховання дівчат» [9, с.308] Г. Ф. Квітка-Основ'яненко відтворив образи дворянської молоді та вихователів, які були одержимі французькою мовою, знання якої визначало високий статус в суспільстві [4, с.326-327; 9, с.308]. Таким чином, у творах письменника ми бачимо читацькі уподобання дворянства та комунікаційні особливості, які характеризувались користуванням у спілкуванні французькою мовою.

Висновки. Вивчивши літературні твори Г. Ф. Квітки-Основ'яненка як історичні джерела, ми прийшли до висновку, що вони містять у собі цінні факти про інтелектуальне дозвілля харківських дворян. У творах письменника міститься інформація про читання книг та газет, світське спілкування, що характеризувалось вживанням французької мови серед дворянської молоді. Отже, вивчення художніх творів видатного письменника формує перед нами картину інтелектуального дозвілля провінційних поміщиків Харківщини.

Література

1. Єфремов С. О. От літературицини до літератури. На згадку про Г.Ф. Квітку-Основ'яненка / С. О. Єфремов // Книгарь. – 1918. – № 12 - 13. – С. 685 - 692.
2. Журавльова Н. М. Засоби вираження ввічливості слобожан у творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка / Н. М. Журавльова // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. А. А. Лисиченко / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Видавець Прокопенко Г.Є., 2003. – Вип.11. – Частина II. – С. 15-27.
3. Зубков С. Д. Григорій Квітка-Основ'яненко / С. Д. Зубков // Квітка-Основ'яненко Г. Ф. / Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.1. – С. 5 - 26.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Воспитание девиц / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 2. – С. 310 - 314.
5. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Госпожа Вопіюхина / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 2. – С. 310-314.
6. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Дворянские выборы / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 1. – С. 97 - 154.
7. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Жизнь и похождения Петра Степанова сына Столбикова, помещика в трёх наместничествах. Рукопись XVIII века / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.6. – С. 17 - 254.
8. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Пан Халевський / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.5. – С.379 - 480.
9. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Француз-мажордом / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 2. – С. 306 - 310.
10. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Шельменко-денчик / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Зібрання творів у 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.1. – С.154 - 234.
11. Кириченко Ю. С. Автор, оповідач, читач у структурі художньої прози Г. Квітки-Основ'яненка [Текст] автореферат дис канд.філол.наук: 10.01.01 / Ю. С. Кириченко; Харк.нац.ун-т ім. В.Н. Каразіна. –Х.: Б.в., 2012. – 20 с.
12. Космеда Т. А. Проблема міжкультурної комунікації в тексті Г.Ф. Квітки-Основ'яненка / Т. А. Космеда // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг.ред. проф. А. А. Лисиченко / Харк.держ.ун-т ім. Г. С. Сковороди. –Х.: Видавець Прокопенко Г.Є., 2004. – Вип.11. – Частина 1. – С. 23 - 28.
13. Лімборський І. В. Творчість Григорія Квітки-Основ'яненка: Генеза художньої свідомості, європейський контекст, поетика [Текст] / І.В. Лімборський. – Черкаси.: Брама Україна, 2007. – 107 с.
14. Мельник Л. В. Народні корені Квітиного слова / Л. В. Мельник // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг.ред. проф. А. А. Лисиченко / Харк.держ.ун-т ім. Г.С. Сковороди. –Х.: Видавець Прокопенко Г.Є., 2004. – Вип.11. – Частина 1. –С. 45 - 55.
15. Сумцов Н. Ф. Слободско-украинское дворянство в произведениях Г. Ф. Квитки. / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1884. – № 6. – С. 201 - 209.
16. Товкайло Т. І. Слобожанський діалект – основа творчої скарбниці Г.Квітки-Основ'яненка / Т. І. Товкайло // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред.. проф. А.А. Лисиченко / Харк.держ.пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. –Х.: Видавець Прокопенко Г.Є., 2004. – Вип.11. – Частина I. – С. 55-58.
17. Ушкалов А. В. Григорій Квітка-Основ'яненко / А. В. Ушкалов. – Х.: Фоліо, 2012. – 120 с.
18. Ятищук О. В. Побут та звичаї українського народу в творчості Г.Ф. Квітки-Основ'яненка [Текст]: автореферат дисканд.іст.наук: 07.00.05 / О. В. Ятищук. – Львів., 2009. – 18 с.

УДК [37.018.1 : 37.011.31] (477) «18»

ДОМАШНІЙ УЧИТЕЛЬ ТА ДОМАШНЯ ВЧИТЕЛЬКА: ЕКСКУРС У ПРОСТОРИ І ЧАСІ

Галина Яковенко,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Висвітлено особливості особового складу домашніх учителів у XIX в Харківському та Одеському навчальних округах. З'ясовано особисті та професійні характеристики цієї групи педагогічних працівників.

Ключові слова: домашні учителі, Харківський та Одеський навчальний округ, домашні учительки.